

УДК 811.161.2'36

СИНОНІМІЯ ФОРМ ВИРАЖЕННЯ ЗНАЧЕНЬ ІСТОТИ ТА НЕІСТОТИ ЯК ВИЯВ СЕМАНТИКО-ГРАМАТИЧНОЇ АСИМЕТРІЇ

Мороз Т.Ю., к. філол. н., доцент,
доцент кафедри іноземних мов № 1

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті проаналізовано явище синонімії форм вираження значень істоти та неістоти як вияв семантико-граматичної асиметрії, з'ясовано причини появи асиметричних форм вираження семантики істоти та неістоти, схарактеризовано особливості їх функціонування у мові.

Ключові слова: синонімія, форма, семантико-граматична асиметрія, істота/неістота, іменник, морфологічна категорія.

В статье проанализировано явление синонимии форм выражения значений одушевленного и неодушевленного как проявление семантико-грамматической асимметрии, выяснены причины появления асимметричных форм выражения семантики одушевленного и неодушевленного, охарактеризованы особенности их функционирования в языке.

Ключевые слова: синонимия, форма, семантико-грамматическая асимметрия, одушевленное/неодушевленное, существительное, морфологическая категория.

Moroz T.Yu. THE SYNONYMIC FORMS EXPRESSING THE MEANING OF ANIMATE/INANIMATE AS A PHENOMENON OF SEMANTIC-GRAMMATICAL ASYMMETRY

The article analyzes the phenomenon of synonymic forms expressing the meaning of animate/inanimate as a reveal of semantic-grammatical asymmetry, the reasons for appearance of asymmetric forms expressing the semantics of animate/inanimate are defined, the peculiarities of their functioning in the language are characterized.

Key words: synonymy, form, semantic-grammatical asymmetry, animate/ inanimate, noun, morphological category.

Постановка проблеми. Симетричним співвідношенням семантики та граматики на рівні морфологічного компонента морфологічної категорії істоти / неістоти є вираження значення істоти омонімічною з формою родового відмінка, формою знахідного відмінка, яка синкретично втілює і значення знахідного відмінка, і значення істоти іменників чоловічого роду II відміни в однині й усіх родів у множині, а значення неістоти омонімічною з формою називного відмінка, формою знахідного відмінка, яка синкретично втілює і значення знахідного відмінка, і значення неістоти іменників усіх родів в однині, крім іменників чоловічого роду II відміни, та в множині.

Порушення симетричного семантико-граматичного співвідношення має декілька виявів. Про більшість випадків семантико-граматичної асиметрії на рівні морфологічної категорії істот/ неістот так чи інакше згадується у лінгвістичних джерелах [1, с. 90–92; 3, с. 98; 8, с. 61–62 та ін.], однак найчастіше без спеціальної вказівки на те, що це є виявом асиметрії. Крім цього, у літературі спеціально не йдеться про причини виникнення такої асиметрії, а відтак асиметричні вияви не забезпечуються належною термінологічною кваліфікацією.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати явище синонімії форм вираження значень істоти та неістоти як вияву семантико-граматичної асиметрії, з'ясувати причини появи асиметричної форми; визначити способи і характер подолання семантико-граматичної асиметрії на рівні морфологічної категорії істоти / неістоти.

Виклад основного матеріалу. На рівні категорії істоти / неістоти під поняття семантико-граматичної асиметрії у його найзагальнішому розумінні як суперечності між реальним, понятійним змістом і характером його відображення у граматиці структурі мови можуть бути віднесені дві протилежні групи іменників. З одного боку, існують іменники, які своїм понятійним змістом репрезентують значення реальної істотовості предмета, тобто які позначають реалії онтологічно живі, однак цей зміст не знаходить підтримки на рівні граматики значення істоти та його вираження. З другого, існують іменники, які за своїм понятійним змістом позначають реально неістотові (неживі) предмети, але у граматиці плані реалізуються як такі, що співвідносні з граматици значенням істоти і відповідно забезпечені формою вираження. У цьому разі цілком очевидним є те, що підставою для такої асиметрії є неоднорядність

понятійного змісту зі значеннями, що фокусує у собі мова у вигляді граматичних: «реальне поняття і граматичне поняття живого/неживого не збігаються» [4, с. 48].

Іншим виявом семантико-граматичної асиметрії є випадки, коли та чи інша іменникова лексема, що у мові цілком симетрично співвідноситься з граматичним значенням істоти або неістоти на підставі свого понятійного статусу й має належну граматичну форму вираження, водночас може у граматичному плані змінювати свою форму, входячи у такий спосіб у сферу нетипової, не належної їй семантичної зони. До цих випадків традиційно зараховують «варіантні» форми, або «паралелізми», на зразок *пасту овець* / *пасту вівиці*, *покласти ніж* / *покласти ножа*.

Крім цього, існують випадки порушення однозначної співвіднесеності форми та значення на рівні іменників, що можуть у граматичному плані виявлятися і як істоти, і як неістоти, наприклад: *бачити бацили* / *бачити бацил*.

Синонімія як вияв семантико-граматичної асиметрії на рівні морфологічних форм виявляється у тому, що одне й те саме означуване (семантика) реалізується різними означальними (формами). Під це поняття є підстави зараховувати такі випадки вираження значень істоти та неістоти: на рівні неістотових іменників – *поставити стіл* / *поставити стола*, *поставити столи* / *поставити столів*; на рівні істотових – *годувати курей* / *годувати кури*, *доглядати дітей* / *доглядати діти*. Підведення таких форм вираження семантики істоти / неістоти під поняття синонімії вмотивоване тим, що вони, зберігаючи семантику істоти або неістоти в обох випадках, в одному реалізують її у морфологічному плані експліцитно як основну, а в іншому – імплікують її як граматичну, переносючи на рівень лексичного вираження через необхідність експлікації морфологічним показником інших додаткових значень.

Таке явище спостерігається серед іменників чоловічого роду на позначення неістот (назв предметів) в однині, пор.: *купувати ніж* – *купувати ножа*; *взяти хліб* – *взяти хліба*, *писати лист* – *писати листа*, *прочитати віри* – *прочитати віриша* тощо.

На жаль, у більшості наукових джерел спеціально не досліджено, що саме є причиною так званого «паралелізму» [3, с. 98; 4, с. 48; 8, с. 61]. Інші науковці, вказуючи, що такі відхилення є поодинокими і не суперечать загальному правилу формального розрізнення

значень істоти / неістоти, а лише відбивають динаміку витворення мовленнєвих синонімів, убаचाють причину їх появи у впливі морфологічної форми назв істот [7, с. 56; 2, с. 102–103]. Позитивною стороною останньої позиції є кваліфікування паралельних форм іменників як вияву синонімії, із чим не можна не погодитися, однак деякі положення висловленої мовознавцями думки потребують уточнення. По-перше, обґрунтування редукції морфологічної диференціації іменників за ознакою істоти / неістоти з урахуванням винятково формального чинника (впливу однієї форми на іншу) залишає без відповіді питання про те, що ж зумовлює можливість такого впливу й навіщо виникають подібні паралельні (синонімічні) форми, якщо їм не відводиться притаманна всім синонімам функція – виражати одне й те саме зі зміщеннями у «квантах» смислу. Пояснення феномена існування двох форм-синонімів на позначення неістот чоловічого роду неможливе без урахування семантичних підстав його виникнення.

Семантичну причину паралельного функціонування форм називного й родового у функції знахідного на позначення назв неістот чоловічого роду можна вбачати у тісній взаємодії граем знахідного та родового відмінків, заґрунтованій на явищі внутрішньовідмінкової синтаксичної транспозиції. На це неодноразово вказувалося у науковій літературі [2, с. 103; 5, с. 11–13]. Так, А.С. Джура зазначає: «Граема родового відмінка у правобічній придієслівній позиції виконує функцію об'єкта і з транспозиційного боку співвідносна із знахідним відмінком, спеціалізованим на вираженні об'єктного значення. Вона поєднується з дієслівним предикатом сильним підрядним зв'язком, виражаючи три різновиди об'єктного значення: квантитативну партитивність, темпоральну партитивність і значення власне об'єкта» [5, с. 13]. При цьому граема знахідного після процесу транспозиції родового становить самостійне утворення [2, с. 103]. Отже, саме ці явища у сфері відмінків уможливають появу різних форм неістотових іменників у позиції знахідного. Наразі слід зазначити, що власне-об'єктне значення родового на рівні знахідного є значенням, з яким взаємодіє семантика істоти для свого вираження. Натомість значення квантитативної й темпоральної партитивності родового у позиції знахідного забезпечують ґрунт для «змушеного» втілення граматичного значення істоти у нетипові для нього форми.

Так, вторинна семантико-синтаксична функція родового відмінка – вираження значення квантитативної об'єктної партитивності [3, с. 72] виявляється у тому, що у позицію об'єктної синтаксеми, вираженої знахідним відмінком, потрапляє форма родового відмінка, пор.: *Донька принесла горіхи.* → *Донька принесла горіхів.* За такої транспозиції форм відмінків відбувається семантичне ускладнення об'єктного значення знахідного відмінка значенням квантитативної партитивності, що виникло внаслідок еліпсису конструкції з назвою одиниці виміру (*Донька принесла кошик, торбину, ... горіхів*). Це, у свою чергу, забезпечує реалізацію семантики означеності / неозначеності, яка, як відомо, в українській мові не має власних засобів вираження, що змушує її існувати у формі своєрідного «вірусу», який приєднується до інших значень, щоб бути вираженим. Як зазначає Г.Е. Завистовська, знахідний матеріалізує своєрідну означеність об'єкта – спрямованість дії на весь об'єкт, а родовий охоплює дією предмет у певній відомій комунікантам сумі, масі, вимірові [6, с. 14]. При цьому необхідно зауважити, що значення квантитативної партитивності реалізується найповніше на рівні іменників речовинної семантики на зразок *хліб, цукор, рис* та ін. [5, с. 11]. Саме у зв'язку з такою семантикою іменників, яка передбачає можливість і комунікативну необхідність поділу недискретного континууму речовини на певні частини, значення означеності / неозначеності намагається «спаразитувати» на формі родового відмінка із семантикою квантитативної партитивності навіть тоді, коли останній транспонується у позицію об'єктної синтаксеми.

Отже, паралельне функціонування форм називного і родового на позначення знахідного іменників речовинної семантики є наслідком семантичного ускладнення грами знахідного відмінка значенням квантитативної об'єктної партитивності, кореспондованої йому родовим. Оскільки ж граматична форма відмінка безпосередньо пов'язана з граматичною формою грами істоти / неістоти (фактично граматичні форми істоти та неістоти є омонімічними до синонімічних форм знахідного відмінка, які, у свою чергу, є омонімічними до граматичних форм відповідно родового й називного відмінків), то створюється враження, що те саме значення неістоти передається як формою називного, так і формою родового у позиції знахідного.

Підтвердженням того, що формою родового відмінка на позначення неістоти виражається не грама неістоти, а граматичне значення родового квантитативної партитивності та значення неозначеності поряд зі значенням об'єктності знахідного відмінка, слугує той факт, що такої форми можуть набувати й іменники – назви неістот нечоловічого роду, яким невластиве граматично виражене значення неістотовості на рівні однини. Ідеться про можливість паралельного функціонування форм називного й родового у позиції знахідного іменників середнього та жіночого роду, наприклад: *випити молоко – випити молока, набрати сіль – набрати солі*.

Усе це дає підстави відмовитися від використання поняття «граматичного паралелізму» форм іменників на вираження значення неістоти. Форма родового відмінка, вживана щодо неістоти, є не граматичним варіантом вираження значення неістоти, а побічним результатом зміни семантики знахідного відмінка під впливом активізації семантики означеності / неозначеності. У зв'язку з цим немає жодних підстав розглядати форми на зразок *брати ніж / брати ножа* як граматичні варіанти вираження значення неістоти. Такі випадки слід кваліфікувати як вияв граматичної синонімії, де значення істоти залишається в обох формах без змін, водночас грама знахідного відмінка ускладнюється додатковими значеннями.

У лінгвістичній літературі постійно наголошується на тому, що у деяких випадках спостерігаються хитання й у виборі форми для вираження значення істоти. Так, дослідники зазначають, що для української мови характерне паралельне вживання форм називного й родового відмінків у значенні знахідного щодо назв тварин [3, с. 98; 9, с. 100], наприклад: *Мені тринадцятий минуло. Я пас ягнята за селом* (Т. Шевченко) і *Догляда-тимеш ягнят, Житимеш у мене* (Д. Павличко); *А тут треба було годувать панські качки* (І. Нечуй-Левицький); *Мені якби біля річки, щоб качок розвести* (Гр. Тютюник). Разом із тим у дослідженнях майже не аналізується, якими чинниками зумовлений подібний паралелізм і чи дійсно можна вважати такий формовжиток цілком тотожним щодо передачі граматичного значення істоти.

Якщо визнавати, що обидві форми – і називний, і родовий у функції знахідного – тотожні й рівноправні щодо передачі граматичного значення істоти бодай у словах окремої лексико-семантичної групи – назвах тварин,

то, відповідно, необхідно констатувати, що втрачається одна з головних підстав віднесення опозиції істота / неістота до групи граматичних категорій, оскільки виявляється дезавуйованою основна ознака граматичної категорійності – протиставленість ряду форм з однорідним змістом. Можна, звичайно, припустити, що факт існування специфічної групи слів, де не реалізується протиставлення форм, може бути зігнорований на фоні загалом послідовного граматичного вираження значень істоти / неістоти на рівні іменників інших лексико-семантичних груп на позначення істот. Такої позиції дотримується, наприклад, А.П. Загнітко, стверджуючи, що випадки омонімії форм знахідного й називного щодо вираження значення істоти є нечастотними й охоплюють незначну кількість слів, а отже, не можуть бути використані як аргумент для заперечення існування морфологізації семантики істоти/ неістоти [7, с. 56]. Однак такі мовно-мовленнєві факти, як, наприклад, уживання форм називного відмінка у синтаксичній позиції знахідного щодо назв людей, пор.: *побачив малі діти, покликкала на допомогу родичі, знайти собі друзі* – засвідчують, що хитання щодо форми вираження граматичного значення істоти значно серйозніші, ніж видається, а відтак дійсно ставиться під сумнів «легітимність» самої категорії істоти / неістоти як граматичної (морфологічної).

Звичайно, можна заперечити, що формовжиток на зразок *зустрів гарні дівчата, покликкала на допомогу родичі, знайти собі друзі, доглядати діти* не є показовим, оскільки він характерний для усного мовлення і не становить норми літературної мови. Та з урахуванням того, що у деяких випадках подібні форми наближаються до нормативних (особливо виразно це проступає у фразеологізованих сполуках, наприклад, *пошити у дурні, піти в солдати, вийти в люди*), виникає потреба більш детального наукового осмислення факту функціонування так званих «паралельних» граматичних форм на позначення назв істот.

Можна припустити, що так зване «паралельне» функціонування двох різних граматичних форм на позначення одного й того самого граматичного значення є нічим іншим, як реакцією граматичної системи на появу у цій формі додаткового значення. У такий спосіб факт існування паралельних форм на вираження нібито одного й того самого значення істоти має бути проінтерпретований інакше, а саме як факт ангажування однієї

з форм іншим значенням. Відповідно можна стверджувати, що форма називного у позиції знахідного є вказівкою на появу, актуалізацію якогось іншого значення.

Передусім упадає в око те, що так званий паралелізм форм виявляється лише на рівні множини іменників. Виразно цю особливість можна простежити на прикладі іменників чоловічого роду, які мають усі можливості до вираження свого граматичного значення істоти як в однині, так і у множині, пор.: *пасти коня* – **?пасти кінь / пасти коней* – *пасти коні*. Отже, можна припустити, що ґрунтом для появи так званої «паралельної» форми, нібито покликаної виражати семантику істоти (*пасти коні*), є граматичне значення множини, а саме його амбівалентність: множина може вказувати і на сукупність дискретних, розчленованих однорідних одиниць і на нерозчленовану, недискретну їх сукупність, яка за своєю сутністю зближується із семантикою збірності [3, с. 93]. Утворення форми множини, як відомо, передусім передбачає появу значення множини як розчленованої сукупності однорідних одиниць, завдяки чому може зберігати свою релевантність і чинність семантика істоти. Поряд із цим неактуалізованим залишається інший компонент змісту форми множини – збірне значення, значення нерозчленованої множинності. Щойно цей компонент актуалізується, тобто на передній план виходить сприйняття сукупності предметів як нечленованого на складники, цілісного утворення, відразу ж стає зайвим вираження значення істоти, що тягне за собою й зміщення у граматичному оформленні іменника: він набуває форми, типової для іменників неістотової семантики, пор.: *Значить, усі ті, що сіяли хліб, що ловили рибу, вбивали волів, свиней* – *всі ж вони тепер непотрібні* (В. Винниченко) і *У нас Святуго біблію читає Святий чернець, і навчає, Що цар якийсь-то свині пас, Та дружню жінку взяв за себе, А друга вбив, – тепер на небі, От бачите, які у нас Сидять на небі!* (Т. Шевченко).

Проаналізований механізм засвідчує складність процесу взаємодії граматичного значення числа та номінативних значень конкретності й збірності на шляху симетричного / асиметричного вираження граматичного значення істоти / неістоти. Випадки паралельного існування форм називного і родового відмінків у позиції знахідного варто інтерпретувати як паралельне існування граматичних значень множини однієї й тієї ж лексичної одиниці з різним набором актуалізованих

номінативних значень. Значення істоти при цьому зберігається, але у різних виявах: у разі, коли істотова граматична форма відповідає реальній семантиці істоти, має місце морфологічне вираження цієї семантики, в іншому випадку семантика істоти імплікується у лексичному значенні іменника й може додатково виражатися засобами синтаксису.

При цьому варто зазначити, що на рівні позаконтекстного вживання форми іменника зі значенням істоти на зразок *пасти коней* і *пасти коні* дійсно можуть видатися лише прикладом формального варіювання, яке жодним чином не позначається на семантиці. Однак ужиті у контексті, вони засвідчують свою значеннєву відмінність. Так, наприклад, у приказці *Пошли дурня по раки, так він жаб наловить* (Нар. тв.) морфологічна форма знахідного відмінка множини іменників *рак* і *жаба* вживається в одному контексті, але співвідноситься з різними формами, пор.: *послати по раки* і *наловити жаб*, хоча нічого не стоїть на заваді уніфікації формовжитку, пор.: *послати по раків* і *наловити жаби*. Очевидно, вибір співвідносної зі знахідним форми називного або родового у цьому разі продиктований не власне-мовною специфікою (існуванням двох форм на позначення істоти), а екстралінгвальним, функціонально-прагматичним фактором. Різниця у виборі тієї чи іншої форми зумовлена потребою вираження іншого значення, зміщення смислових акцентів. Відтак у першій частині висловлення *послати по раки* ретушується семантика істотовості й пов'язане з нею значення множини, натомість актуалізується значення збірності, яке із семантичного боку виражає не так яскраво семантику предметності, що й сприяє більш простому перетворенню конкретного іменника на засіб для передачі логічного значення мети. Це підтверджується трансформацією словосполучення (пор.: *послати по раків*), унаслідок якої актуалізується значення предметності й асоційоване з ним значення конкретності, істотовості, розчленованої множинності. У другому випадку форма родового відмінка у словосполученні *наловить жаб* обрана з метою підкреслити значення множинної сукупності, а відтак й істотовості. Відтак вибір у множині форми називного або родового, омонімічних до знахідного на позначення істоти, не можна вважати семантично не мотивованим, точніше навіть сказати, прагматично не мотивованим.

Отже, окреслення зразків на кшталт *пасти корів* / *корови* як лише «паралельного» вжи-

вання форм з однаковим значенням не можна вважати цілком коректним. Аналіз засвідчує, що існування таких зразків зумовлене зрушеннями у семантиці іменників, каталізатором чого виступає їх функціонування у формі множини, різні значення якої спричиняють формальну видозміну й тягнуть за собою набуття істотивим іменником форми неістотового. Тут має місце не формальний «паралелізм» чи граматична варіантність вираження одного значення істоти, а синонімія форм вираження значення істоти, одна з яких є симетричною щодо семантики істоти, а інша – асиметричною.

У науковій літературі, коли йдеться про порушення співвідношення семантики та граматики на рівні морфологічної категорії істоти / неістоти, дослідники традиційно згадують випадки функціонування іменників на позначення ігрових фігур як у формі неістотових (*покласти туз*), що становить, у принципі, симетричне співвідношення, так і у формі істотових (*покласти туза*), що вважається порушенням симетрії, тобто виявом семантико-граматичної асиметрії. Особливу увагу таким фактам приділив В.В. Виноградов, який витлумачив їх крізь призму психології гравця: гравець, на думку лінгвіста, по-особливому ставиться до фігур, якими грає, усвідомлюючи їх як своїх спільників, друзів, а це виливається у те, що на рівні граматичної репрезентації лексеми на позначення ігрових фігур набувають показників істотових [1, с. 90–91]. Із запропонованою інтерпретацією в її психолого-прагматичному аспекті є всі підстави погодитися, однак необхідно вказати й на суто мовні чинники, які сприяють такій поведінці іменників згаданої лексико-семантичної групи.

До мовних факторів передусім належить те, що іменники – назви ігрових фігур, на рівні яких спостерігається порушення співвідношення семантики і граматики, початково були (або і є) словами на позначення осіб (що частково фіксують етимологічні, а частково тлумачні словники) й відповідно виражали значення істоти та мали належну для цього форму. Унаслідок «переусвідомлення значення» [8, с. 61] вихідних лексем іменники почали позначати предмети-неістоти. Цілком закономірно, що у разі набуття істотивими іменниками значення неістотовості мовна система спрямовує зусилля у напрямку відбиття відповідної семантики й на граматичному рівні. У деяких випадках це вдається зробити досить просто, передусім з іменни-

ками, для яких лексичне значення «ігрова фігура» стало основним.

Імовірно, процесам уніфікації формального вираження значення неістоти іменниками, що позначали попередньо предмети-істоти, заважає паралельність функціонування їх ЛСВ: іменники на зразок *туз, ферзь, валет, пішак* простіше піддаються формальній переробці відповідно до нової граматичної семантики, оскільки у мовній свідомості насамперед асоціюються з ігровими фігурами. Поряд із ними іменники на зразок *слон, офіцер, король*, зберігаючи за собою досить стійке первинне значення, формалізуються як неістоті важче. Таким чином, саме лексична семантика та зміни у ній зумовлюють те, що на рівні граматичної репрезентації значення неістоти може набувати як форми, характерної для іменників зі значенням істоти, так і неістоти. Цьому зокрема сприяє те, що паралельно з функціонуванням у значенні ігрових фігур такі іменники можуть уживатися й на позначення осіб або у прямому, або у переносному значенні.

Специфічність граматичної поведінки подібних іменників, задана їх етимологією та лексичною семантикою, відкриває можливість для вживання обох форм при вираженні семантики неістоти. Вибір тієї чи іншої форми мотивується екстралінгвальним чинником: характером осмислення мовцем відповідних реалій і його ставленням до них. Отже, цілком виправданою є кваліфікація зразків: *зняти туз, класти валет, забрати ферзь* у разі фіксування у них лексичного значення «ігрова фігура» як симетричних і нейтральних, а зразків *зняти туза, класти валета, забрати ферзя* як вияв функціональної асиметрії, яка зумовлює й семантико-граматичну асиметрію.

До зазначених вище чинників мовного характеру, що сприяють формуванню семантико-граматичної асиметрії, також слід зарахувати й представлений вище механізм утворення синонімічних, але асиметричних форм конкретних іменників на позначення предметів неістотного значення під впливом семантики означеності / неозначеності. Іншими словами, функціонування форм *покласти туз / туза* цілком узгоджується у своєму мовному вияві з функціонуванням форм на зразок *покласти ніж / ножа*. Це дає

підстави розглядати існування в іменників із лексичним значенням «ігрова фігура» двох форм вираження семантики неістоти у плані семантико-граматичної асиметрії як вияв синонімії.

Висновки. Отже, проведене дослідження дає змогу зробити наступні висновки. Синонімія форм вираження семантики неістоти має місце на рівні однини іменників чоловічого роду на зразок (*купити*) *ніж / ножа*. Обидві форми – одна симетрично, інша асиметрично – вказують на семантику неістоти. Поява асиметричної форми вираження семантики неістоти спричинена однією з функцій знахідного відмінка, з яким категорія істоти / неістоти має спільну форму вираження, – вказувати на означеність / неозначеність об'єкта. Уживання асиметричної форми неістотних іменників характерне більшою мірою для усного та художнього мовлення й регульоване прагматичними чинниками.

Висловлювана у науковій літературі думка про занепад асиметричної форми неістотних іменників аналізованого зразка не підтверджується спостереженнями як над усним, так і писемним мовленням, що опосередковано може свідчити, з одного боку, про активізацію граматикалізованого способу вираження значення означеності / неозначеності, а з другого, – про своєрідне руйнування категорійної морфологічної сутності опозиції істоти / неістоти.

Синонімія форм репрезентована також у множині іменників істотної семантики на зразок (*пасту*) *овець / вівці*. Поява асиметричної форми є результатом активізації збірного значення, імпліцитно присутнього у формі множини конкретних незбірних іменників.

Синонімічні форми (*нобити*) *валет / валета* (в основному до цієї групи належать назви мастей карт, шахових фігур тощо) є результатом похідності таких іменників від назв істот. Вихідна семантика продовжує фігурувати паралельно з неістотою, зокрема її живучість підтримується, за влучним спостереженням В.В. Виноградова, «інтимізованим» ставленням мовців до цих фігур як до своєрідних «спільників» у грі. Це дає підстави стверджувати, що основним чинником асиметрії у цьому разі є оцінно-прагматичний компонент значення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Виноградов В.В. Русский язык. Грамматическое учение о слове. М.-Л.: Учпедгиз, 1947.
2. Вихованець І.Р. Система відмінків української мови: монографія / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. К.: Наук. думка, 1987. 232 с.
3. Вихованець І.Р. Теоретична морфологія української мови: Академ. граматики укр. мови / За ред. І. Вихованця. К.: Пульсари, 2004. 400 с.
4. Горпинич В.О. Морфологія української мови: підручник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Академія, 2004. 336 с. (Альма-матер).
5. Джура А.С. Синтаксична транспозиція відмінкових форм (на матеріалі іменникових форм родового відмінка): автореф. дис. ... канд. філол. наук. К., 2000. 19 с.
6. Завистовська Г.Е. Категорія означеності / неозначеності в сучасній російській мові у зіставленні з українською: автореф. дис. ... канд. філол. наук. К., 1996. 25 с.
7. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови: Морфологія: монографія. Донецьк: ДонДУ, 1996. 437 с.
8. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / За заг. ред. акад. І.К. Білодіда. К.: Наук. думка, 1969. 583 с.
9. Шевченко Л.Ю. та ін. Сучасна українська мова: Довідник / За ред. О.Д. Пономаріва. К.: Либідь, 1993. 336 с.